

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ BURSA SÖZLÜ TARİH ARŞİVİ (1919-1938)

Doç. Dr. Saime YÜCEER¹

Uludağ Üniversitesi Kent Tarihi ve Araştırma Merkezi bünyesinde Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Mustafa YURTKURAN'ın desteğinde oluşturduğumuz ve çalışmalarına 1 Temmuz 2002'de başladığımız "Uludağ Üniversitesi Bursa Sözlü Tarih Arşivi (1919-1938)" başlıklı projemizi, 4 Mart 2004'te sonuçlandırmayı planlamaktayız. Söz konusu projemizle, Bursa tarihinin 1919-1938 döneminin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutunu araştırıcılara, veri tabanı oluşturmayı amaçlamaktayız.

Bizde yakın zamanlarda çalışmaların yoğunlaştığı sözlü tarih araştırmalarının, Batılı ülkelerde 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren başladığı bilinmektedir. Bu bağlamda Amerika'da 1929 Ekonomik bunalımı sonrasında işsiz kalan araştırmacılara ve gazetecilere bir iş alanı yaratmak için tasarlanan "Federal Yazarlar Projesi" ile oluşturulan "Sözlü Tarih Arşivi"nin, Amerika'nın 19. yüz yıl sosyal tarihine dair en önemli veri kaynaklarından biri olduğu bilinmektedir.

Biz de bu çalışmamızla, Bursa tarihinin Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminin ilk evresini oluşturan 1919-1938 kesitinin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutuna ilişkin anıları toplayarak bu dönemin karanlıkta kalmış olaylarını aydınlatacak yeni bilgileri araştırmacıların hizmetine sunmayı planlamaktayız. Bu çalışmamızın sonuçları Bursa tarihinin daha sonraki süreçleriyle ilgili çalışmalar için de yol gösterici olacaktır.

Başka bir beklentimiz de bizim söz konusu projemizin, diğer üniversitelerin buldukları şehirler ve bölgelerle ilgili oluşturacakları bu tür projelere örneklik etmesidir. Eğer böyle bir süreç başlayabilirse 20. yüz yıl Türkiye tarihinin veri tabanı çeşitlenecek ve canlı tarih kaynaklarının yaşamlarını yitirmesiyle birlikte artık ulaşılmaması mümkün olmayacak bilgiler de sonraki kuşaklara aktarılacaktır.

1919-1938 süreci tamamlandığında sonuçlar değerlendirilerek, 1939-1950 ve 1950'den sonrası için de sözlü tarih projeleri oluşturulacaktır. Bu süreçler tamamlandığında 20. yüz yıl Bursa tarihi için çok önemli bir veri tabanı oluşturulmuş olacaktır. Bursa tarihiyle ilgili hâlâ bir sözlü tarih arşivi oluşturulmadığı; özellikle 1919-1938 dönemiyle ilgili veri tabanının kıtlığı

¹ *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.*

ve söz konusu dönemde gerçekleşen olayların canlı tanıklarının gün be gün yaşamlarını yitirdiği göz önünde bulundurulduğunda, zorlu bir iş olan ve güç koşulları içeren çalışmamızın önemi, bütün boyutlarıyla ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda özellikle Kurtuluş Savaşı Dönemi olarak bilinen, 1919-1922 sürecine ait bir sözlü tarih koleksiyonunun oluşturulması günümüzde son derece acil bir duruma gelmişti. Çünkü o dönemin olaylarının canlı tanıklarının önemli bir kısmını yitirmiş bulunmaktaydık. Bu nedenle hâlâ yaşamlarını sürdürenlerin anılarının acilen derlenmesi gerekiyordu. Biraz daha gecikmesi halinde söz konusu dönemin canlı tanıklarına ulaşmamız olanaksız hale gelecekti. Bu konuya büyük önem veren Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Mustafa YURTKURAN'ın bize derhal teknik olanaklar sağlamasıyla çalışmamıza hemen başlama olanağına kavuştuk ve bu sayede şu anda bir kısmını yitirdiğimiz Milli Mücadele Döneminde yaşamış 50 kişinin anısını derledik.

Bu çalışma sonunda, Kurtuluş Savaşı yıllarındaki gelişmeler ve Kurtuluş sonrası devrimler: Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin kaldırılması, ve bu dönemde yaşanan çok partili hayata geçiş denemelerinin Bursa'ya yansımaları gibi Cumhuriyetin kurumsal devrimleri yanında, sosyal ve kültürel boyutunu oluşturan Eğitim Birliği Kanununun kabul edilmesi, tekke, zaviye, türbe ve medreselerin kapatılması, kılık kıyafet devrimi, kadın hakları, harf devrimi, millet mektepleri ve halk evleri gibi devrimlerin Bursa'ya yansımalarını, canlı tarih kaynakları boyutuyla görebilmemiz sağlanacaktır. Ayrıca Cumhuriyet dönemi Bursa'sının sözlü tarih verileri tarih biliminin yanında, edebiyat, sosyoloji ve diğer bazı sosyal bilimlere de veri sağlayacaktır.

Bursa yerel tarihinin Atatürk Dönemine ilişkin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel sürecindeki gelişmeleri bağlamında oluşturulacak veri tabanı sayesinde Cumhuriyet Döneminde özel ve saygın bir yer tutan bu süreçle ilgili tarih bilinci yaratılmak suretiyle, kent kimliğinin oluşmasına katkı sağlanacaktır. Günümüzde kent kimliğinin oluşturulmasında kente ait bir tarih bilinci yaratılmasının önemi göz önünde tutulduğunda, bu kazanımın taşıdığı değer boyutu ortaya çıkmaktadır.

Proje sonuçları yazılı hale getirilerek hem bir web sitesinde hem de bağımsız bir yayın olarak bilim dünyasının hizmetine sunulacaktır. Şu anda, "Uludağ Üniversitesi Bursa Sözlü Tarih Arşivi (1919-1938)" başlığını taşıyan projemizde, önemli bir aşamaya gelmiş bulunmaktayız. Kısa bir sürede grubumuzun büyük bir özveriyle gerçekleştirdiği çalışmalar sonunda programımızın önemli bir kısmını tamamlamış durumdayız.

Bu bağlamda biz, söz konusu süreçte yaşanan olaylara canlı tanıklık etmiş olan 120 kişinin anılarını derlemiş ve eş güdümlü olarak metne dönüştürülme işlemini de gerçekleştirmiş bulunmaktayız. Aynı zamanda anıların

derlenmesi işlemine devam edildiğinden bu sayı daha da artacaktır. Projemizde anılarını derlemeyi planladığımız 100 kişi olan en üst hedefimizi aşmış durumdayız. Geldiğimiz noktada anıların kitaba dönüştürülme işlemine de en kısa zamanda başlanacaktır.

Çalışmalarımız sonunda ulusal tarihimizin Atatürk Döneminin Bursa yereline ilişkin süreçlerini aydınlatacak son derece özgün bilgilere ulaşılmış olmamız bizim için ayrı bir gurur kaynağı olmuştur. Sözlerimi noktalarken projede görev alan araştırmacılara, yine projeye katkıda bulunan öğrencilerime ve bu bağlamda katkı sağlayan herkese teşekkür ediyorum.

Ayrıca projemizi hayata geçirmemize olanak sağlayarak Atatürk Dönemi ulusal tarihimizin Bursa yereline ilişkin sözlü tarih veri tabanının oluşturulmasına yardımcı olan Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Mustafa YURTKURAN'a çok teşekkür ediyorum.

Şimdi burada projemizden bir örnek sunuyoruz.

Bir Fotoğraf Bir Söyleşi²

Kendinizi tanıtır mısınız?

Emin Akkaş. Orhaneli doğumluyum. 9 Ocak 1916 (1332) yılında doğdum. Babam askerde şehit olmuş. Ben kendi kendimi bu hale kadar getirdim. Daha evvel Orhaneli'de ilkokuldan başka okul yoktu. Ortaokulu dışarıdan bitirdim. Orhaneli, maliyesinde 40 yıl 10 ay çalıştım. Emekli maaşımı, 1'in 4'ünden alıyorum. 1960'ta ihtilâl oldu. 1960 yılında beni muhtarlık görevine getirdiler. Bu arada Orhaneli'de su yoktu. Muhtarlık görevim sırasında iki kaynaktan imece usulüyle halka su getirdim. Türk Hava Kurumu dernek başkanı, Merkez İlköğretim Okulu dernek başkanı, Sait Yılmaz İlköğretim ve Fevzi Paşa İlköğretim okullarında dernek başkanlıklarında bulundum. Bütün hayatım okullarla geçer. Hatta Ankara'ya Hava Kurumunun Genel Kurul toplantısına gittiğim zaman, oradaki Hava Kurumu başkanlarıyla görüştim. Meselâ Kemalpaşa'ya soruyorum. Sizde yüksek okul var mı? Var. Geçiyorum Karacabey'e, o da var diyor. Bütün ova ilçelerin hepsine sordum. Hepsinde de var. Oralarda var da, Orhaneli'de neden yok? Teşebbüse geçtim, bir arkadaş buldum yanıma, üniversiteye gittim. Şu an Orhaneli'ye bir yüksek okul açılması için çaba harcıyorum. Rektör Bey, iki kere geldi buraya. İki kere de ben kendim yalnız gittim.

² 26 Temmuz 2002 Tarihinde Emin Akkaş (9 Ocak 1916 Orhaneli doğumlu) ile yapılan söyleşi.

Orhaneli'nin Yunanlılar tarafından işgal edilme sürecini anlatır mısınız?

Küçük yaşlardayken ilk defa şeyi hatırlarım. Okmeydanı'nda otururken Yunanlılar gelip "Ali (?)" ismindeki zengin adamın parasını alacaklar, bunu arıyorlar. Halk, Yunanlılara göstermemek, vermemek için bütün eşyalarını hapsetti. Bütün yatağımızı, yorganımızı topladık, yüksek bir yere koyduk, bekliyoruz. Kulağı ağır işiten bir kişi Yunanlıların "dur" ikazını duymayınca hemen öldürüldü. Biz artık Yunan geliyor diye, şurada o zaman büyük bir ormanlık vardı. O ormanlığa gittik. Hayvanlarımızı alt tarafta bıraktık, kendimiz daha yukarı gittik. Hayvanları gece çalmışlar oradan; fakat bize hiç kimse ulaşamadı. Gene Yunanlılar, biz Çambayırı deriz karşıda, suyun öte tarafında, köprü'nün oraya kadar gelmiş, orada bir dinlenme yapıyor (konaklıyor). Halk, Orhaneli'yi yaktırmamak, Yunanlılar evlerine eza cefa yapmasınlar diye gitmişler oraya. Orada durumu izah etmişler. Bunları Yunancı diye Divan-ı Harbe veriyorlar. Eskişehir'de bunlar muhakeme oluyorlar. Bunların bizzat içinde bulunanlardan işittim. Orada ceza reisi demiş ki bunlara: "İçinizde konuşabilecek kim varsa çıksın. Müdafanızı yapın." Adam da çıkmış. Orada müdafalarını yapmış, beratlarını alıp gelmişler. Ondan sonra, Tavşanlı, Kütahya yukarı doğru gidiyorlar. Sonra mağlup olup, buradan tekrar geri dönüyorlar.

İşgal yıllarında Yunanlılar, Orhaneli'de ne gibi faaliyetlerde bulundular?

Her türlü kötülüğü yaptılar. Medreseyi yaktılar. Yunan işgalinden önce bugünkü ortaokul ayarında Rüştüye Okulu vardı. Fakat bu okul işgalde yakıldı. Yunanlılardan sonra buraya ilkokul yapıldı. İşgal sırasında Yunanlılar, askerî kışlayı yaktılar. Bu kışlayı yanarken gördüm. Yangında bir çivi bizim yatakların üstüne düştü. Dolu ya da boş olmasına bakmadan evleri yaktılar. Rumların sevdiği adamların evleri yanmadı. Bizler de kaçtık. Halk evleri boşalttı. Benim bildiğim bir tek adam öldürdüler, bir de kızın ırzına geçtiler. İşgal yıllarında Yunanlılar, Orhaneli'deki Türklere karşı ırza geçme, para alma, adam yaralama gibi her türlü kötülüğü, ellerinden gelen her türlü kötülüğü yaptılar.

Halkın buna karşı tepkisi nasıl oldu?

Elinde silahı, bıçağı, ordusu olmayan halk bu duruma çaresiz kaldı. Yalnızca kendi ailesine göz kulak olabiliyor. Askere gidip Atatürk'ün mücadelesine katılan çok. Askere gitmeyip köyde kalanlar da, Yunanlılar geçerken çok öldürdüler. Bazı köylerde, şurada bir Çınarcık Köyü vardır. O köylüler, bizim aşağı bakan bir çay vardır, çayın boyunda ormanlıkta gizlenmişler, oradan geçen Yunanlıları vurup, öldürmüşler. Aşağı İzmir'e, Mudanya'ya kaçarken onları yol üzerinde öldürmüşlerdir. O dönemde Türk ordusu cephe-lerde, Eskişehir, İnönü, Afyon civarındaydı, oralarda asker var ama, burası artık işgale girmiş, hiçbir faaliyet gösteremiyorlar. O dönemde vasıta aracı

olarak da, iki tekerlekli öküz arabaları vardı. Onları ordu, Tavşanlı'ya istiyor. Arabalarını götürüp oraya teslim edenler çok oldu. Halktan zengin olanlar, Kütahya, Tavşanlı, Ankara taraflarına göç ettiler. Bizim gibi fakirler de, ormanlara saklandık.

Orhaneli civarında çeteler, Kuva-yı Milliyeciler var mıydı?

Devlet yok, çeteler vardı. O dönemde bu civarda bulunan bir takım kişiler çete biçiminde örgütlenerek yaptıkları soygunlarla halka çeşitli eza cefa yapıyorlardı. Meselâ bir tane Sadettin Efe derlerdi. O adam, Yunancıydı. Yine Çerkes Ethem de Yunan taraftarı çıktı.

Halktan Yunanlılarla işbirliği yapanlar oldu mu?

Olmuştur tabii. Yunanlıları sevenler de var.

Bunda ne etkili oldu? Propaganda yapıldı mı?

Bir defa devlet kalmamış. Atatürk Samsun'a çıktıktan sonra, yeniden teşkilat kurulmuş. Bu arada yine Atatürk'ü istemeyenler de çok. Yunanlıların ve İngilizlerin gelmelerini isteyenler de çok.

Anzavur İsyanı hakkında bilginiz var mı?

Anzavur Ahmet de Yunan taraftarı, onlara önderlik eden insanlardan. Onlarla işbirliği yaparak bütün zenginleri tespit edip Yunanlılara bildiriyorlardı.

O dönemde azınlıklar işgal karşısında ne gibi faaliyetlerde bulundu? Bunlar nerelerde oturuyorlardı? Ne işle uğraşıyorlardı?

O zaman azınlıklar, bazılarında para bulup para aldılar; bazılarında altın bulup altın aldılar. Hiçbir şey bulamazsa gençleri kirlettiler. Azınlıklar, Bursa'nın işgalinde Yunanlılara yardım ettiler. Uzun süre burada ikamet ettikleri için çevreyi tanıyorlardı, herkesi biliyorlardı. Şunun evini yak, bunun evini yak diye Yunanlılara yol gösterdiler, bilgi verdiler. O dönemde Orhaneli'de yaşayan Rum ve Ermenilerin dükkanları vardı. ticaret, Rumların elindeydi. Bakkal, yapı ustaları dahi Rumlardandı. Orhaneli'nin gıda ihtiyaçlarını Rum ve Ermeniler karşılardı. Müslümanlıkta şöyle bir şey var. Metre, terazi tutmayacaksınız. Günah. İşte onları Rumlara bırakmışlar.

Kurtuluş nasıl gerçekleşti? Halk bu durumu nasıl karşıladı?

İlçemiz işgalden ordu vasıtası ile kurtulmuştur. İlçeyi terk eden Yunan askerlerini halk sevinerek seyretmiştir.

Halk içinde kurtuluş yolunda önderlik eden kimseler oldu mu?

Dedim ya. Suyun öbür tarafındaki Yunan ordusu orada dururken, ileri gelenler, hatta bu fotoğrafın içinde onlardan birisi var. İsmi Ali Bayram Sevgin. Bu da, Bursa'da askermiş. Yunanlılara bu da gitmiş. Siz Yunancısınız diye Eskişehir'e mahkemeye göndermişler. O, Divan-ı Harbe verilenler içinde yer almıştır.

Kurtuluştan sonra mübadele sırasında Orhaneli'ye Yunanistan'dan göçmen iskân edildi mi?

Orhaneli'ye göçmen olarak Türkler geldi ama, onlar burada duramadılar. Burada köylerde yapamadılar. Bursa'ya, İnegöl'e göç ettiler.

Siyasî alandaki devrimci atılımlar (Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilânı, Halifeliğin kaldırılması) nasıl karşılandı?

Halk bunları sevinçle karşıladı. Karşı çıkanlar da oldu. Mollalar, pa-dışah tarafını tutanlar karşı çıktılar. Halk, karşı çıkanlara da tepki gösterdi.

Cumhuriyet Bayramı törenleri ile ilgili izlenimlerinizi aktarır mısınız?

Cumhuriyet Bayramı törenleri çok kalabalık ve ihtişamlı olurdu. Benimseyenler çoktu. Orhaneli'nin nüfusu azdı, 200-250 kişiydi. Köylerden köylüler gelirdi. İnsanların kendi becerilerine göre bir şeyler gösterilirdi. Törenlerde, geceleri halk oyunları oynanırdı. Meselâ, bir merdiven, bir kapı bulup süslerlerdi. Böylece halkın eğlenmesi sağlanırdı.

Yeni harflerle okuma-yazma seferberliğine geçişin ne gibi etkile-ri oldu? Tepki gösterenler oldu mu?

Halk, yeni yazıya ilgi göstermiştir. Okuma-yazma oranları yüksel-miş, yeni yazıyı öğrenenler sınavdan geçirilip köylere öğretmen olarak gön-derilmiştir. Tepki gösterenler de olmuştur. Molla çevreleri karşı çıktılar. Karşı çıkanlardan Çorum vilayetine sürgüne gönderilenler olmuştur. Delenviren Köyünde Hüseyin Efendi sürgüne gitmiştir. Eskiden köylerde imamlara, muhtarlara ve koruculara, köylüler tarafından eski harfli yazıları öğretmeleri karşılığında ücretleri verilirdi. Köy imamları, ücret konuşulur-ken, çocuklara da eski yazı okutacaksın denirdi. Bu sefer köye yabancı birisi gelmişse, hemen imama haber verilir. İmam, o eski okuttuğu şeyleri kaldırır, yenileri koyar. Gelen adam bakarsın ki, yenileri öğretiyor. Halbuki eskiyi öğretiyorlar.

Millet Mekteplerinde aktif olarak yer aldınız mı? Bu konuda ne-ler biliyorsunuz?

Yeni harfleri öğrenip sınavdan geçirilenler, köylere millet öğretmeni olarak gönderildiler. Millet mektepleri köylerde de açıldı. Ben buradaki il-kokulda okudum, Millet Mekteplerinde bulunmadım. İlkokulun mevcudu, 50'yi bulmuyordu. Çünkü buradan Çanakkale'ye giden çok olmuştı. 5. sınıf-ta 4, 5 kişi vardı, iyi hatırlıyorum.

Millet Mekteplerinin açılması sosyokültürel yapıda nasıl bir de-ğişim yarattı?

Kadınlar da, askere giden oğluna ya da kocasına mektup yazabildi., okuyabildi. Ondan evvel böyle bir şey yoktu.

1930’lu yıllarda burada yapılan okullar hakkındaki bilgilerinizi aktarır mısınız? O okullara yardım toplandı mı? Halk destekte bulundu mu?

Şurada yukarıda bizim eski yıkık bir okulumuz vardır. Eski Bizans devrinden kalma kilise diye bir mevki var orada. Halâ temelleri filan belli. Oradan taşları getirip okulu yapmışlar. Hükümet Konağı, gene halk tarafından yapılıyor. Ahşaptı o zaman tabi. Bina yapmalarda halkın yardımı oluyor.

Halkın, kılık kıyafet devrimine bakışı nasıl oldu?

Halk tarafından yeni geleni istemeyenler oldu tabi ki. Erkeklerin dizlerden aşağısı çıplaktı. Çorap bulan çorap giyiyor, çorabı olmayanlara sinek konuyordu. Kadınlar ise, siyah çarşaf giyiyor. Peçe takan da var, takmayan da. Sonra peçeler atıldı. Mollalar, “şapka giymeyeceğiz, bu gavur icadıdır” dediler. Atatürk Kastamonu’da, “Ben bunu giydim, gavur mu oldum” diyor. Jandarma, (polis filan yok o zamanda) hemen fes giyeni yakalayıp mahkemeye veriyordu. Bir sabah okula gittik. Fesler vardı. Fesleri öğretmen hemen makasla keserek ciğer haline, giyilmez bir hale getirdi.

Karşı çıkanlara bir yaptırımında bulunuldu mu?

Karşı çıkanları jandarma, hemen mahkemeye sevk ederdi.

O dönemde, yeni girişimlere tepki gösterenlerin gerekçeleri nelerdi?

Burada eskiden medrese vardı. Şimdiki üniversite gibi. Orada okuyanlar askere alınmıyordu. Bir de adam, Orhaneli’nin içinden ya başka bir yerden kadınla evlenirse askere alınmıyordu. Mollaların sayısı arttı. Bunun nedeni, askere gitmek istemeyenlerin, “Ben hocayım” demeleridir. Bismillah diyen, hoca oluveriyordu. Böylece askerden kaçılıyordu.

Kadınların peçeyi çıkarması nasıl karşılandı? O dönemde kadınların toplumdaki statüsü nasıldı?

Ben peçeyi pek hatırlamıyorum, yalnız fes giyerlerdi. O fesi çıkarttılar. Orhaneli’ye, daha yeni yeni dışarıdan gelenler var. Orhaneli, tamamen üç beş sülaleden teraküm etmiş bir ilçe. Kadınlar, hayvancılık, çiftçilikle uğraşır; çoluğunu, çocuğunu yetiştirir. Kadınlar, geri plandaydı. Okulda, dışarıda, fabrikada çalışma durumu şimdiki gibi yoktu. Evde ailenin, çorbasını, yemeğini pişirip tarlaya giderdi. Şimdi değişti. Belediye Meclis üyesi, İl Genel Meclis üyesi, milletvekili olan bayanlar var.

Bursa’da halkevi faaliyetleri hakkında bildiklerinizi anlatır mısınız?

Halkevleri, Cumhuriyetin gelişmesi için ellerinden geleni yapıyorlardı. Mecmua, yazı falan orada okutulurdu. Halkın ilgisi vardı. okumaya yazma öğretiliyordu. Bütün halka yeni rejimi tanıttacak yazılar gelirdi. Bunlar okutulurdu. Herkes okur, bir şeyler öğrenirdi.

Halkevine halkın katılımı nasıl sağlandı?

Bina bulunduktan sonra içine bir kağıt konuluyor. Adam geliyor, bakıyor buna, bundan bir şeyler alıyor. Yine buna benzer mecmualar, gazeteler getirilip halk bilgilendiriliyor. Eski yazının yerine yenisini öğretmeye çalıştılar.

Halkevi faaliyetlerine gereken ilgi gösterildi mi?

Katılım aktifti. Mollalar hariç yüzde yüz katılım vardı. bir Cumhuriyetçiler tarafı var, bir mollalar tarafı var. Mollalar, karşı çıkarlar.

O yıllarda Orhaneli'nin ekonomik durumu hakkında bilgi verir misiniz?

İnsanlar, günlük hayatlarında hayvancılık ve çiftçilik gibi işlerle uğraşırlardı; bağcılık, ancak kendi ihtiyacını karşılar. Ekonomik durumları pek iyi sayılmazdı. Babam, Çanakkale'de şehit kalmıştır, ne ben babamı biliyor; ne babam beni biliyordu. Biraz yetişmişim, okula gidiyorum. Hatta giyecek takunya dahi bulamayıp yalınayak gittiğimi iyi bilirim. O karda, çamurda. Aile ekonomisine yardımcı olabilmek için, hafta sonları dağa gider merkepkele odun taşırdım. Bir günde iki odun getirirdim. 100 paraya bir yükü. İki tane getirirdim, 5 kuruş. Ertesi gün, tek yarım gün tatil. O zaman da 100 para, 7,5 kuruş. Bu 7,5 kuruşla, hem okul masraflarımı; hem de evin geçimini sağlardım. Ayrıca Orhaneli'de her sene panayır kurulur, emtialar gelir. Panayır, eskiden suyun, çayın yakınında kurulurdu. Hayvan, emtia hepsi karışık olarak vardı burada.

Vergi tahsildarlığı yaptığınız dönemde, yani 1940 ve sonrasında ekonomik durum nasıldı? Göreviniz sırasında karşılaştığınız durumları aktarır mısınız?

250 kişilik nüfusu olan Orhaneli'den ne vergi toplayabilirdik ki. Bir kuruşun o zaman çok büyük değeri vardı. Meselâ, yumurta, beş paraya satılırdı. 5 para nasıl olur bilmezsiniz. Yani bir kuruşun sekizde biri, beş para. Hayvanlar vergisinin beyanını yap diye, muhtara kağıt verdik. Onlar köylünün beyanını alırlar, getirirler, tekrar ayrıca üç kişi yoklamaya çıkardı. Orada kaçak, kayıt dışı, beyan dışı hayvanlar yakalandığında, buna iki kat ceza uygulanırdı. O zaman bir hayvandan iki ceza, bir aslı üç kat şey alınırdı. Sonra haciz işi yapardık. Adam parası var vermezdi. Vergisini vermek istemeyen köylüye karşı köy ihtiyar heyeti karar defterine haciz kararı aldırırdık. Çıkardık köye hangi vatandaşın borcu varsa giderdik, ev eşyası olarak (o zaman halı filan yok) çul alırdık, bakır kabını alırdık, bazılarını para karşılığı satar, sattırırdık; bazıları da geri parasını öder eşyasını alırdı. Bir nevi parayı almak için zorlama yapardık. Baktık birkaç kişi, hayvanı odanın içine götürüyor. O arada biz muhtarla beraber odaya girdik. Baktık ki, eskiden ocak vardı odalarda ateş yakmak için. Orada tutuyorlar keçiyi. Bunun ayağı topal diyorlar. Baktık, 4 ayağı da sağlam. Ondan sonra kaçak muamelesi yaptık. Gene bir yoklama zamanında, adamın iki yüz tane koyunu var. 100 tanesini,

köyün başka mevkiine, yüz tanesini de başka mevkiine götürüyor. Sayım memuru sayıyor, 100 tane. Buraya geliyor, aynı adama yine 100 tane. Böyle kaçak olarak bulduk.

Orhanelilerin aldıkları ve Türk Tayyare Cemiyetine bağışladığı uçak hakkında bildiklerinizi aktarır mısınız?³

Orhaneli’de ilk kurulduğu senelerde, -Türk Tayyare Cemiyetinin kuruluşu, 1925; Orhaneli’deki şubesi, 1925-1926 gibi açılmış olacaktır- Tayyare Cemiyetine daha fazla yardım yapmak için yarış ederlerdi. Bu arada çok çalışkan bir arkadaşımız rahmetli Hacı Ömer Altın, paraları toplayıp Hava Kurumuna uçak alınmasına, o zamanın yönetim kurulu yardımıyla karar vermişler ve almışlar, Bursa’da bu fotoğrafı çekirtmişler.(Bkz. Fotoğraf:1) Bu şekilde orduya bir yardım yapmışlar.

Ne kadar para toplanarak alındı?

Uçağın kaçta alındığını bilmiyorum.

Halkın uçak alımı konusunda gösterdiği bu duyarlılığının en büyük sebebi neydi?

Halk, ordunun daha kuvvetli olmasını istiyor. Çünkü daha önce Çanakkale’de ve diğer yerlerde, çok uçak sıkıntısı çekilmiş. Bunu orduya yardım bakımından böyle bir yardım yapılmış. Halk, biz de yükseklere çıkalım, diğer devletler gibi olalım diye yardım ediyor.

Kaç tane uçak ve hangi yıllarda alındı?

Resimdeki uçak (Bkz. Fotoğraf: 1) 1932’de alınmış, bunun ikinci uçağı da var ama ben fotoğrafını bulamıyorum. Orhaneli’nin ileri gelen adamları, belediye reisi, hava kurumu başkanı, o zamanın Halk Fırkası üyeleri, encümen üyeleri, bütün erkân toplanmış gitmiş oraya; orada bu fotoğrafı çekirtmişler. Halkın durumu iyi olmasa da, halkı teşvik eden şey var. Şimdiki durumda Fethullahçılar, kurban derilerini topluyorlar. “Hava Kurumuna fitre, kurban derisi verilmez”, “Genel merkezde içki içiliyor” şöyle böyle diye menfî propaganda yapıyorlar. Onun için, vatandaşı Hava Kurumundan elini çektirdiler.

Hava Kurumunun gelirleri nelerdi?

Meselâ günde bir sürü dilekçe veriliyor. Her dilekçeye Hava Kurumu pulu mutlaka yapıştırılırdı. 15 kuruşluk damga pulu; bir kuruşluk da, uçak, yani Hava Kurumunun pulu. Meselâ şimdi Hava Kurumunun tutkallı pulları var. Fakat hiç kimse satan yok. Daireler, kuruluşlara teklif ediyoruz, yok satmayız diyorlar.

³ Uludağ Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Mustafa YURTKURAN’ın Orhaneli’nin Türk Tayyare Cemiyetine bağışladığı uçaktan (Bkz. Fotoğraf:1) bahsetmesi üzerine söz konusu söyleşi gerçekleştirildi. Bursa ve ilçelerinde uçak alımları konusundaki araştırmamıza Atatürkçü Bakış dergisinin 3. Sayısında yer verilecektir.

Fotoğraf: 1'in Tanıtımı:

1 numara: Orhaneli'nin ilk hem okul müdürü, hem Milli Eğitim müdürü.(Hüsnü Bey), 5 numara: İlk belediye başkanı (Hacı Ahmet Yılmaz), 6 numara: İl genel meclisi üyesi, 7 numara: İlk genel başkan, Hava Kurumu başkanı (Hacı Ömer Altın), 8 numara: Eşref Altın, 9 numara: Ahmet Arıkan, 10 numara: Halk Fırkası başkanı (Osman Yılmaz), 11 numara: Şerif Mehmet Öztürk, 12 numara: Eşreflerden, 13 numara: Asker. (Ali Bayram Sevgin).

O dönemde Türk Hava Kurumunun ileri gelen kişilerinden isimlerini bildikleriniz var mı?

Hacı Ömer Altın, ilk kuruluş yıllarında başkanlık yapmış. Yönetim Kurulunda; Hüsnü Bey, Şükrü Uğur, Osman Öztürk, Mehmet Öztürk, Hacı İsmail Ağa, Müftüzade Mehmet Bey, Eşref Bey, Hacıoğlu Ahmet Bey, Osman Yılmaz, İsmail Bey.

Yukarıdaki resim Bursa'da çektilmiş. Burada yoktu. Gelmedi buraya. Ben görmedim. Yalnız bir şey anlatayım size. Hava sisli. Bir tane uçak geldi, şuraya aşağı indi. Ama Orhaneli'nin olduğu yerde sis yok. Adam şaşırılmış. Uçak eski tabi. Hatta uçağın benzin deposu ağaçla kapalı. Başka şey, kapak yok. Sonra Eskişehir'den uçağın benzini geldi buraya. Ondan sonra benzini kondu. Tekrar gitti. Gene etraf sisli. Tekrar döndü geldi, aynı yerine indi. Aradan birkaç gün geçtikten sonra, artık bu uçak kalktı. Ben çocuktum, çok iyi biliyorum. Aşağı yukarı 75 sene evvel.

Buraya Rektör Mustafa YURTKURAN geldi. Vali geldi. O zaman bu uçağı gördüler. Rektör Bey, bu uçak hakkında sorular sordu. Bizim elimizde de, şöyle böyle olmuş diye resmî bir kayıt yok. Genel Merkeze sorduk. Genel Merkezde de yok.

Uçağın alınmasına nasıl katkıda bulunuldu?

İşte ilçe bazında herkes kurban derisini vermiş. Ayrıca Ramazanda müftülerin belirlediği şekilde fitre, zekat da veriliyor. Meselâ adam getiriyor, Hava Kurumuna bir tane koyununu, yahut ineğini bağışlıyor. Türk Hava Kurumu da, (O zamanki adı Türk Tayyare Cemiyeti) bunu açık arttırmayla satıyordu. Bu şekilde para toplanıyor. O parayla alınıyor.

Orhaneli dışında Bursa'nın diğer ilçelerinde uçak alımı konusunda bir bilginiz var mı?

Bu konuda bilgim yok. Yalnız Bursa merkezinde alınmış. Bir tane şey vardı. İbrahim Yaşar. O zaman, Bursa'da Hava Kurumu başkanıydı. O, tebrik kartı olarak bana bir fotoğraf göndermiş, burada Bursa'da alınan uçağın resmi var. (Bkz. Fotoğraf: 2)

O dönemde Orhaneli’de ulaşım nasıl sağlanırdı?

Diyelim ki, buraya bir kaymakam tayin oldu. Kaymakam, yaylı, üstü kafesli, dört teker, iki attan oluşan araba ile gelirdi buraya. Veya buradan parası olan o arabayla giderdi. Buradan giderken, bizim eski yolumuz vardı. Arabacı buradan çıktı mı, Hüseyinoğlanlar Köyü vardır. Oraya gider, orada otel dediğimiz şeyler var. O arabayla giden orada yatar. Sabahleyin kalkar adam Bursa’ya iner. Orada, buradan götürdüğü müşteriyi bırakır. Tekrar oradan alır, gene o otele gelir orada kalır. Sonra ertesi gün çıkar, Orhaneli’ye gelir.

Orhaneli’de at arabalarından otobüse geçiş nasıl gerçekleşti?

Aşağı yukarı 30 yıllarında otobüs geldi. 60 İhtilaline kadar tek bir otobüs var. Daha evvelce bu otobüs, meselâ 20 kişilikse, 20 kişiyi hazırlamayınca, otobüs buradan hareket etmez. Bir hafta yahut 10 gün beklersin Bursa’ya gitmek için. Sonra 60 İhtilali oldu. Burada ihtilal kumandanı, askerlik şube başkanı, otobüschüye, “her gün sabahleyin saat 09:00 da buradan kalkacaksın” dedi. Bir gün 9:00 da gidiyor, akşama tabi dönüyor. Ertesi gün, 09:05’te askerlik şubesinin yanında dur diyor garnizon komutanı. “Niye beş dakika geç kaldın” diyor. “Efendim hakim beyin hanımı geç geldi” deyince, “burada hakim benim, benden başka hakim yok, bir daha tekerrür edersen, seni seferden alırım, başkasını getiririm” diyor. Ondan sonra artık hergün sabah 09:00’da araba kalktı. Hatta bu arada dediler ki, “bu yürümez”. Ben de dedim ki, “niye yürümesin”. Saat 09:00 da bu araba, ertesi gün saat 09:00’a kadar başka araba yok, mecbursun zamanında yetişmeye. Şimdi artık her saat başında otobüs var, buçuklarda da minibüsler var.

Fotoğraf 1: Orhaneli'nin 1932'de Türk Tayyare Cemiyetine hediye ettiği Orhanili I uçağı.

Bursalıların alarak Türk Tayyare Cemiyetine hediye ettiği II. uçak